

NIKOLA BAŠIĆ

RAZGOVARAO Braslav Karlić
SNIMIO Mladen Ščerbe

*Da je mene
pitati, prva
bi zapovijed
glasila: ne
gradi ništa u
prostorima
djevičanske
prirode*

U doba kad se kao nikad do sada govori i raspravlja o hrvatskom litoralnom prostoru, njegovoj vrijednosti i devastaciji razgovor s Nikolom Bašićem je neizbježan. Arhitekt prepoznatljiva potpisa i bogatog opusa čija ostvarenja oplemenjuju priobalje, a često utjelovljuju i njegovu novu simboliku zakoračivši u drugu polovicu osmog desetljeća ne prestaje stvarati. Rođenog Murterina, građanina Zadra, posjetili smo na otočiću Gangarolu gdje je na obiteljskom posjedu sebi sagradio kućicu u kojoj se odmara u susretu s vlastitim korijenima. Izvorno, otok je bio u vlasništvu dviju murterskih obitelji Juran i Bašić. Nikolin djed i njegova dva brata oženili su tri sestre Juran u paket-aranžmanu. Tako se otočić branio od uljeza. Kad s usidrenog broda bajbotom dodeš na mulić pred tamarisom što raste do vrata Bašićevog dvora, jasno ti je da si na jednom od mjesta koja su odredila njegovu arhitekturu.

A u njoj su jedinstveni projekti - malo ih je koji se mogu podičiti djelima poput Morskih orgulja, Pozdrava suncu, crkvom na Okitu, spomenikom stradalim vatrogascima na Kornatu, nizom drugih projekata. Počasni je doktor, akademik, priznanja sa svih strana. Mora biti zadovoljan čovjek.

Kad je takva izvanjska percepcija moje osobnosti zaista bi se moglo reći da moram biti zadovoljan i sretan. Dapače, ponajviše zahvalan! Samo je zahvalan čovjek uistinu sretan. Možda će zvučati patetično, ali uvjeren sam da sam ja u arhitekturi samo medij. Ideje koje su me u jednom trenutku uzbudile i nadahnule bile su mi dane. Ponekad se pitam jesam li ja smislio križeve na Kornatu, kapitalno djelo za moj umjetnički prosek, odgovorit ću - nisam! To je došlo iz moje nutrine. To je intuicija prije iluminacije. Mislim da je danas u umjetnosti prevladao racionalni pristup, filozofira se i konceptualizira, a intuitivna komponenta je sasvim potisnuta. To je jako pogrešno! Umjetnik ne mora znati zašto je nešto učinio niti to mora objašnjavati.

Nekidan mi je jedan mladi kolega poslao snimak posljednjeg predavanja koje je osamdeset i šeste godine na beogradskom Arhitektonskom fakultetu održao profesor Bogdan Bogdanović, arhitekt, filozof, umjetnik i Miloševićev disident. Govorio je o arhitekturi kao *gnozi*, traganju za spoznajom kroz ručni crtež kojem on daje mitska svojstva, zato što je to produkt, kako bi rekao Heidegger, "misleće ruke". Njome ne upravlja samo naša volja nego mentalni procesi koji na kraju daju rezultat za koji ni sam nisi znao da će biti takav. To je identično mojem iskustvu. Misliš rukom, sjedinjuju ti se prsti, taktilni dodir papira i

Kad gledaš naš fantastičan kulturni krajolik, taj sklad – ne znaš gdje prestaje priroda, a gdje počinje čovjek

olovke s misaonim procesom. To je put koji se odvija po intuiciji koju ne možeš kontrolirati.

A danas, čime i kako misle i osjećaju arhitekti? Danas arhitekti imaju tipkovnicu i ekran. To je digitalni, egzaktni alat, tu nema nijansi, nema iznenađenja. Da bismo shvatili razliku između ručnog i digitalnog crtanja, uzmimo za primjer analogni i digitalni sat. Zamislimo da su na analognom bročanicu označeni samo puni sati, pa onda zamislimo da i digitalna inačica istog sata ima samo dvanaest brojki. Gledajući analogni sat, mi ćemo moći procijeniti i vrijeme između brojki, i kad su kazaljke u međuprostoru. Mi to vrijeme vidimo i osjećamo, oslušujemo njegove otkucaje i čujemo njegov tijek. Kod digitalnog sata nema kazaljki pa između dviju brojki nema ničega. To je slijepi razmak, gluha cezura, nepostojeće vrijeme. Digitalni svijet određen je s dvije znamenke, nulom i jedinicom. Između njih ne postoji ništa. Tako i između dvije tipke na tastaturi ne postoji ništa, ni prostor ni vrijeme.

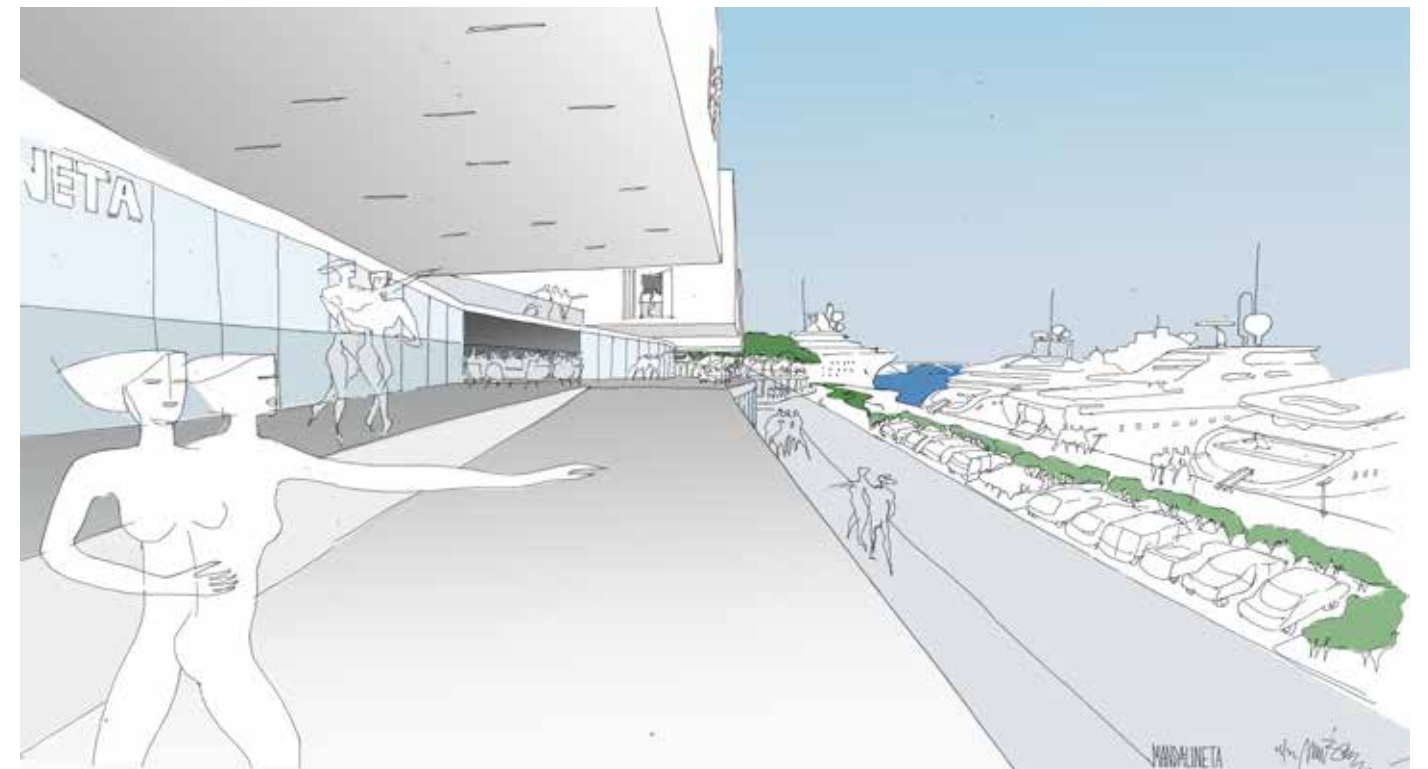
Vi ste svoj opus stvarali u prostornim ili urbanističkim situacijama koje su znale biti vrlo složene, uvjeti nisu uvijek bili odgovarajući, često se s time suočavali... Te teške i neprikladne situacije su nevjerojatno dobar poticaj za kreativnu reakciju. Što je problem složeniji, zahtijevat će snažniji i angažiraniji kreativni odgovor. Kad imaš neku idealnu, ravnu parcelu u kojoj je sve u *škvaru* i sve ti ide na ruku u startu si hendikepiran. Ako te ništa ne muči i ne izaziva, neće biti ni autentičnog rješenja. Ideje se rađaju pod tlakom!

I tako nastaje prava arhitektura... Gradi se svega i svačega, ali prave arhitekture je jako malo. Nije problem napraviti kuću, konstruirati građevinu. Elementarno je pitanje što je arhitektura a što građenje, kada građevina dobiva atribut arhitektonskog ostvarenja ili umjetničkog djela? Po mom uvjerenju arhitektonsko djelo je korisna građevina koja, poviše toga, hoće nešto reći, poručiti, predstavljati, koja ima simboličku dimenziju.

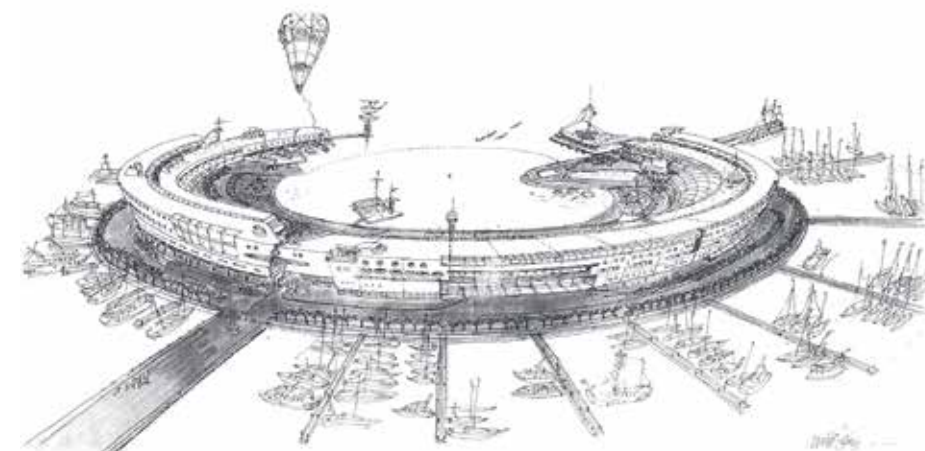
Pitamo se što bi naša arhitektura trebala reći u trenutku kad smo se udaljili od vlastite osobnosti i identiteta? Ona bi trebala svjedočiti našu kulturu. Arhitekturi sam posvetio cijeli život i sada mogu reći da sam došao do spoznaje da je arhitektura komunikacijski medij kojim želim promicati vlastitu kulturu, onu koja pripada ovom podneblju i ovoj zajednici. I kad to ostvarim smatram da sam postigao najveći mogući vrhunac. To ne mora biti spektakularno djelo, niti super tehnologija, niti posljednji dizajnerski trend. Nego mora biti upravo to – autentična arhitektura! Isto kao što vi svojim medijem, pisanom riječju i slikom promičete našu pomorsku kulturu, tako se građenjem, kamenom i betonom mora promicati naša arhitektonska i urbanistička kultura.

To zacijelo nije lak zadatak. Kako to ostvarujete? Svojim mladim kolegama i studentima uvijek govorim da se upitaju što su postigli kad izgrade kuću koja može stajati bilo gdje na svijetu. Ako ta kuća ne pokazuje jasno svoju pripadnost podneblju i lokalnoj kulturi, onda ne može imati ni univerzalnu vrijednost. Nasuprot izvornosti mnogi se arhitekti bave jeftinim uvozom. Naime, sada kad je kod nas sve podređeno uvozu, zašto onda ne bismo importirali i arhitekturu. Tako u Dalmaciju uvozimo blitvu, češnjak i kapulu, pa čak i do 80 posto naše potrošnje soli. Navodno je i Agrokor, kad je kupio pašku solanu, prodavao sol iz magrebskih zemalja, pakiranu u ambalažu i deklariranu kao pašku, kao što mu je i gazda hodao u lakiranim cipelama od prave domaće krokodilske kože. Kako stojimo s tom solju, tako i s arhitekturom. Zašto bismo se

Crteži za D-resort u marini Mandalina u Šibeniku

Ilustracija hotela na umjetnom otoku u marini Zlatna luka, Bibinje, Sukošan

Misliš rukom, sjedinjuju ti se prsti, taktilni dodir papira i olovke s misaonim procesom

trudili biti originalni kad nema onoga što ljudi već nisu izmislili, pa to prepakirati i preprodati. Kad mladi ljudi prelete po Pinterestu, ostanu bespomoćni. Ima li ičega što tamo nema? Ima, i te kako ima, treba samo znati gledati oko sebe... I ja sam, kad sam došao na Kornate nakon nesreće, samo gledao oko sebe. Ono što sam tamo pronašao nema na Pinterestu. Na natječaj za spomenik bilo je pozvano dvadeset kipara i dva arhitekta. Dobio sam ga samo s jednim glasom prevage. Taj presudni glas dao mi je je pokojni Tonko Maroević. A sad svi kažu kako tamo ne mogu zamisliti nikakav spomenik nego baš takav.

Je li to objašnjenje zašto su nekad neobrazovani pučani gradili skladno jer su gledali oko sebe? Ne bih rekao da je to bio rezultat takve svijesti. Kad gledaš sve te organičke ambijente, pogotovo naš fantastičan kulturni krajolik, taj sklad – ne znaš gdje prestaje priroda, a gdje počinje čovjek – pitaš se iz čega proizlazi taj sklad? Iz gradnje rukama! Sad kad je došao stroj – gotovo je! Bagerizam je zamijenio urbanizam. Kad imaš agilnog načelnika općine i moćni bager, nema tu više nikakvih prepreka. Ljudi su nekad godinama probijali puteljak, sad se to obavi preko vikenda, dok inspekcije spavaju.

Ali ti vaši suhozidni križevi pokazali su i pomanjkanje meštara koji ih znaju zidati. Svaki dan nešto nestaje. Nestaju jezici, nestaju znanja i vještine. Žaloso je što se radi o nematerijalnoj baštini. Artefakte možeš rekonstruirati, možeš uvijek obnavljati staro. Ali kad

umre čovjek, posljednji koji zna, onda je to znanje izgubljeno zauvijek.

Prostor i kulturno nasljeđe najveća su bogatstva koja imamo, a uništavamo ih posvuda. Od velikih gradova do posljednje uvale na Kornatima ili na Hvaru. Imamo golem pritisak investitora. U siromašnoj Hrvatskoj mnogi žele nešto uzeti, graditi... To je bolno pitanje koje stvara ogorčenost. Ne volim ogorčene ljude, deprimira me beznađe koje je zahvatilo naš narod, našu zajednicu. To stanje je neprirодно, ono kao da se smišljeno generira iz neke zloslutne moći. Ali kad govorimo o onome što mene profesionalno najviše tišti, a to je prostor, onda ne mogu nego biti ogorčen. Ne mogu savladati tu ogorčenost jer vidim da smo otišli predaleko. Mi smo ovisni o turizmu koji sam po sebi generira građenje, a sada se na njega nadovezala aktualna nekretninska groznica potaknuta kriznim stanjima bolesti i rata, u kojima ljudi traže najsigurniji oblik ulaganja. Zbog toga imamo superponiranje potražnje. Pitamo se kako se tome suprotstaviti, kako spasiti prostor, kako njime mudro gospodariti?

Nazirete li odgovor na to pitanje? Dugo sam mislio da još nije dovoljno razvijena svijest o ugrozi koja se nadvila nad naš prostor, ali sad sam uvjeren da to nije točno. Nema čovjeka s kojim razgovarate, a da nije svjestan da se u prostoru događaju neprihvatljive stvari, štetne za budućnost naše zemlje. Postoji ta svijest i u političkom miljeu, ali tamo je to tabu tema. Zašto se u političkom

prostoru ne govori o prostoru, našem najdragocjenijem blagu? Zato što smo postali ovisni o onome što taj prostor najviše izobličuje, a to je turizam. Na to se nadovezuje globalni trend usmjerenja prema litoralnom prostoru. Ostali smo ukliješteni u to stanje, nemamo alternative i u tome smo prisiljeni svi sudjelovati. To je sindrom narkomana ili pušača svjesnog štete svoje ovisnosti kojoj se ne može oduprijeti. Ne postoji društvena volja ni snaga kojom bismo se tom stanju mogli oduprijeti jer smo svi u tome. Svaki moj investitor dolazi iz tog miljea, ili dolazi iz turizma ili je nekretninski oslonjen na turizam. Tako i ja, po prirodi svoga posla, sudjelujem u ovome protiv čega govorim.

Ali ako imamo prostorni plan, onda se i investitor i vi morate ponašati prema njemu.

Nema stvarnog prostornog planiranja kod nas. Danas planovi služe interpretiranju trenutnih interesa. Oni su postali alatom kojim se trenutačna interesna konstelacija provodi u prostor. I to je amnestirano demokratskom procedurom. Takvi planovi su kvazidemokratska lakrdija kojom se utvrđuje tko će prije, tko će brže, tko će ovdje, tko će ondje. Planovi su interesna križaljka koja ne sadrži nikakvu misao o prostoru, nikakvu ideju. To se ne može zvati planiranjem. Planovi su nekad imali prethodne studije. Nije se išlo raditi plan dok se nisu najprije istražile demografske okolnosti, okolišne okolnosti, društvene i gospodarske specifičnosti, tlo, vode, promet. Iza toga slijedila je sinteza. Sada planovi nemaju ništa od toga, svode se na ogoljena provedbena pravila, odmah se ide na članak 1, članak 2, članak x, pa ubrzo vidiš da je jedan članak za Petra, sljedeći je za Pavla, a treći za Šimu. I to se na kraju demokratski izglasa i donese kao zakon za sve.

Postoji li politička ideja o hrvatskom litoralnom prostoru, o njegovoj zaštiti i razvoju?

Ne postoji politička ideja niti o litoralnom niti o ukupnom hrvatskom prostoru. Zapravo, postoje takozvane Strategije ovog ili onog razvitka u kojima je slatkorječivi samoupravno-socijalistički vokabular sada zamijenjen briselskim metajezikom, tom mantrajućom mediokritetskom frazeologijom od kojeg mi se diže kosa na glavi.

Nedavno sam iz pouzdanih izvora saznao da imamo 326 dokumenata koji posredno ili neposredno govore o strategiji hrvatskog prostora. A ja tvrdim da je upravo to dokaz da nemamo nikakvu artikuliranu i prepoznatljivu ideju, a pogotovo autentičnu ideju o prostoru.

Osim toga, sve te strategije, kakve god da su, u oštrom su odmaku od legislativne prakse koja je opet, uzajamno, u paradoksalnim suprotnostima, a koja se ni tako bastardna na kraju – ne provodi. Tako se primjerice pomorsko dobro, najvrjedniji i najproduktivniji hrvatski prostor “kontrolira” posredstvom više uzajamno neusklađenih zakona. Sve je to podoban legislativno-normativni supstrat za bujanje korupcije po cijelom vertikalnom presjeku.

Kako se tome suprotstaviti, kako izaći s time na kraj?

Ako mene pitate, ja se zalažem za radikalnu legislativnu deregulaciju, ali ne u smislu da ne postoje pravila i zakoni, nego zato da oni budu vraćeni u onaj elementarni oblik poput *Deset zapovijedi Božjih*. Jasno, precizno, razumljivo za sve. Da je mene pitati, prva bi takva zapovijed glasila: ne gradi

Nema stvarnog prostornog planiranja kod nas. Planovi danas služe interpretiranju trenutnih interesa

učiti na tuđem iskustvu, a tovar na svom. Sada je vidljivo da smo mi u toj priči pravi tovari.

Devastacije litoralnog prostora sve je više?

To je kao požar. A kad krene gorjeti a nemaš vatrogasna sredstva, onda gori dokle ima materijala. I mi ćemo spržiti naš prostor. Bog nam ga je dao kao našu stvarnu i metaforičku naftu, nafta teče na sve strane, svi pumpaju a mi gledamo. Od te nafte, naravno, živimo, ali na najekstenzivniji i najgluplji način. Država ubere PDV na pločicama, gredama i knaufu, a općina dobije komunalije. Sve jednokratno! A prostor si izgubio za sva vremena.

Kad si nešto razdjevičio, nema više djevičanstva.

Evo priče. Došao mi je prije petnaest godina neki stariji Amerikanac s lokalnim političarem iz Zadra. On će tamo na Pašmanu s južne strane naveliko graditi i sve će to biti “u stilu”. Njemu je Hrvatska fantazija, nije tu primaran bussines, on jednostavno želi pomoći da se to razvije, šteta da tako stoji kad je to tako lijepo. Uz sav respekt prema njegovim motivima odbio sam ga objašnjavajući mu da to ne vidim kao razvoj jer se radi o djevičanskoj prirodi koja je po sebi veća vrijednost od one koju on misli ostvariti. Na ovom planetu čija je veličina zadana i ne može se napuhati kao balon, primarnog prostora ima svaki dan sve manje i zato će njegova vrijednost svakim danom biti sve veća. On mene gleda pa kaže: potpuno vas razumijem, znam što želite reći i ne bih mogao tvrditi da niste u pravu. Ali imam

i ja jedno pitanje – zašto ste onda u vašem planu taj djevičanski prostor označili slovom T. A ja mu odgovaram da to upita ovoga s kojim je došao k meni.

Projektirali ste dvije bitno različite marine, Zlatnu luku i Betinu. Prva je prava nautička industrija, a druga mali yacht klub, makar u sastavu brodograđilišta.

Zlatna luka, što je izvorni toponim uvale, ili Dalmacija kako se ta marina danas zove, nastala je u zadarskom konurbanom prostoru koji je već bio načet gradnjom. Staviti marinu na periurbani rub smatrao sam poželjnom ekstenzijom grada tematiziranom kroz nautiku, dakle, kao urbani nautički ambijent. Nastala je koncem osamdesetih, kada smo osjećali da dolazi vrijeme u kojem u hrvatskim marinama neće biti na stalnom vezu samo strane jahte, već ćemo ih, poput Francuza, u pretežitom postotku napuniti našom, domaćom flotom. Vjerovao sam da bi Zlatna luka mogla postati nautička ekspozitura naše metropole. Privlačila me ideja da Zagrepčani, na vratima najbližeg dalmatinskog arhipelaga imaju svoju nautičku bazu. I u doba prije izgradnje autoputa to je imalo smisla, a kamoli danas. Bio je to prvi i najveći nautički centar s elementima onoga što se sada promiče kao najnoviji trend, a to je nautički klaster. Zamišljen je kao velika nautička luka, ali i prostor urbane dokolice u nautičkom ambijentu, bogat sadržajima selektivne trgovine, gastronomije i najrazličitijih vrsta usluga, uključujući i smještaj u stambenoj ili hotelskoj tipologiji. Do trenutka kad su D-marinu preuzeli Turci i dali joj novo ime, ništa od te lučke suprastrukture nije bilo izgrađeno. Poput mnogih hrvatskih marina i Zlatna luka ostala je samo pusto parkiralište ili dormitorij za jahte. Tek su Turci realizirali nešto od lučke i ugostiteljske nadgradnje, ali to nije ni desetina od onoga što je izvorno planirano. Naravno da tako ne možeš razmišljati u Betini, u ambijentu “malog mesta” i jedne vale obilježene slavnom lokalnom brodograditeljskom tradicijom. To su druge relacije, drugi je smisao.

U to vrijeme, što je aktualno i danas, priželjkivali smo da se stvori i treći tip male klupske (obiteljske) marine od pet, sedam ili deset vezova kakva bi se mogla organizirati u tradicijskim mulićima, pred svojom kućicom, u portu. I to je mogao biti strateški model za obnovu i transformaciju naslijeđene tradicijske i kronično zapuštene obalne infrastrukture. Sve se to zapustilo na račun gradnje novih, velikih nautičkih luka. A ne vidim nikakvog razloga da se one grade na otocima. Otoci trebaju ostati nautičkim receptivnim prostorom.

Gdje onda s marinama?

Dobar primjer gdje su one dobro pozicionirane i razvijane je u šibenskoj Mandalini, na mjestu bivšeg vojnog remontnog zavoda ili u Porto Barošu u Rijeci. Još prije rata za obje te lokacije radio sam preliminarne programsko-prostorne urbanističke studije. I sretan sam što su anticipacije iz tih studija sada ostvarene. U takve marine spada i ona u Biogradu. One predstavljaju baznu, opću nautičku ponudu. Sada se u nautici mora razvijati selektivna ponuda. Selektivna nautička ponuda mora težiti disperziji, specijalizaciji i personalizaciji ponude. Bit će to prilika da se nautički turizam učini lukrativnim i za malog domicilnog čovjeka

Skica za projekt crkve Gospe od Karmela, Okit, Vodice

ka, ugostitelja, OPG-ovca, a ne samo za moćne kompanije. Zašto se moraju toliko mučiti u Kornatima ili Žutu da dobiju legalan vez pred kućom ili restoranom? Zar ne bi bilo bolje da je umjesto ACI-jeve marine na Panituli, s tim novcima, u tipologiji tradicijskog porta, u NP KORNATI napravljeno dva-desetak nautičkih gnjezdašća. Tako dolaziš kod autentičnog kornatskog domaćina, na njegov obiteljski posjed, dolaziš kod čovjeka koji je time postao subjekt zaštite, izvaninstitucionalni ali autentični *rendžer*. Uostalom, to je jedini zakoniti način pružanja usluga posjetiteljima u nacionalnim parkovima u kojima nije dopuštena profitna djelatnost trgovačkih društava, odnosno, ako takva postoji, onda se sav profit ostvaren u prometu s posjetiteljima mora vratiti u zaštitu prostora.

Vratimo se obalnim, emitivnim marinama. Čini se da je mnogo toga u projektu Zlatne luke išlo ispred vremena. Zajedno s profesorom Vladimirom Andročecom i drugim ekspertima iz multidisciplinarnog okruženja koji su sudjelovali u projektu za nju sam projektirao sustav prinudne cirkulacije mora. Ispitivali smo ga na golemom fizičkom modelu marine u bazenu Brodarskog instituta u Zagrebu. Temeljem tih istraživanja ispostavilo se da se more u sustavu recirkulacije zahvaća u Pašmanskom kanalu, cjevovodom dovodi do ogromnih pumpi – jedna je u pričuvi a druga radi – koje se pale po određenom programu, koje za otprilike 48 sati izmijene vodenu masu u lučkom akvatoriju. Ta instalacija i dan-danas funkcionira, ali nikad ne radi jer pumpa troši struju (!) Pa se, a pitam i nadležne, gdje je monitoring kojim se kontrolira koncesijski ugovor, gdje je monitoring koji kontrolira provedbu Studije utjecaja na okoliš? Projektiran je i vakuumski tlačni priključak svakog broda na kanalizaciju. Nije izgrađen jer nije postojao komunalni sustav koji bi ga prihvatio. Već tada se govorilo da će svi brodovi u budućnosti morati imati rezervoar za otpadne vode koje se ne smiju ispuštati u more. Danas svi brodovi u nautičkom prometu, da bi dobili plovidbenu dozvolu, moraju imati rezervoare za prihvat otpadnih

voda. A gdje će ih isprazniti? Skoro pa nigdje! Gotovo sav otpad iz goleme nautičke flote, a samo u području čartera opslužujemo navodno 40 posto od ukupnog svjetskog prometa, završava u našem lijepom Jadranskom moru. Upućeni kažu da nas njegovo plavetnilo zavarava jer spada među najzagađenija mora svijeta. Unatoč tome, oni koji se bave nautičkim turizmom kažu: ako zavedemo takav režim, odoše nam gosti. Pa neka odu svi ti kojima je skupa zaštita mora. Doći će nam drugi, bolji, oni koji će nas cijeliti upravo zbog te skrbi.

Kad se gradila Zlatna luka bila je kritizirana kao megaprojekt. To je istina, ali nitko od tih kritičara ne zna koliko je ta koncentracija nautičkog kapaciteta spriječila devastacija koje bi proizašle izgradnjom teške nautičke infrastrukture u otočkom arealu. Marina Zlatna luka koncipirana je kao emitivna nautička luka za onaj nautički interes koji je usmjeren prema srednjedalmatinskom arhipelaškom arealu. Kako sam već spomenuo, ona je bila zamišljena kao nautički klaster, s rasponom usluga od ugostiteljstva pa sve do servisiranja i finalne faze u proizvodnji brodova. Za projekt takvog cjelokupnog komplementarnog nautičkog klastera, legendarni poduzetnik i direktor zadarskog SAS-a, nedavno preminuli Stanislav Antić, sklopio je s RH koncesijski ugovor kakav je kasnije, u neizmijenjenom obliku, prenijet na nove vlasnike-koncesionare. Nakon niza vlasničkih transformacija došli su Turci s kojima sam nastavio razvijati projekt, ali i oni su htjeli graditi samo ono što im je nužno. Na pomorskom dobru nisu željeli graditi ništa što im nije neophodno jer nisu željeli “stavljati katran na tuđi brod”. Ma nemoj! A što kaže koncesijski ugovor? Zar te on ne obvezuje na ostvarenje punog projektnog i ugovornog programa? Sada čujem da novi vlasnik, neki anonimni strani fond, želi proširiti marinu. Zamislite, žele povećati privezišni kapacitet za novih 400-500 vezova iznad kapaciteta iz koncesije, a ništa od lučke nadgradnje po izvornom koncesijskom ugovoru. Pitali su me iz zadarskog Županijskog zavoda za prostorno uređenje što ja o tome mislim. Rekao sam im neka najprije

Kornati, u današnjem izgledu, antropološki su uvjetovan ambijent, stvoren ljudskim djelovanjem. Da nije tako, on bi danas bio pokriven makijom

dokažu okolišnu održivost za toliko povećanje kapaciteta, i da ih pitaju zašto ne pale pumpu. O tome da je po Zakonu potrebno izraditi novi UPU i izmijeniti uvjete iz ugovora o koncesiji, koji podrazumijevaju raspis natječaja za novi koncesijski ugovor, nitko ne govori ništa. Bože sačuvaj da bi netko upitao je li ovdje riječ i o povredi autorskog djela u području arhitekture i urbanizma, po kojem je marina izgrađena kao integralno arhitektonsko ostvarenje s automatskom zaštitom autorstva i intelektualnog vlasništva. Koga je u Hrvatistanu briga za to. Čas smo u Europi, čas nismo.

Rodeni ste u Murteru i ostali ste vezani za taj gradić koji se na svoj način prostire Kornatima, Žutom, Sitom pa i vašim Gangarolom. Najveći dio tog arhipelaga je u statusu nacionalnog parka. Tu je prva kategorija zaštite, samo izuzetno se smije graditi. Ali sukob javnog i privatnog interesa je stalan.

Sukob interesa je ovdje proizašao iz naopakog koncepta zaštite prostora koji je u ime višeg društvenog interesa uspostavljen nad privatnim vlasništvom. Nisam protiv zaštite, ona je i nužna i poželjna. Mnogi ne znaju da su Murterini, vlasnici Žuta, koji je ostao izvan granica Nacionalnog parka, plebiscitarno zahtijevali zaštitu i na tom dijelu kornatskog otočja, ali da im je to odbijeno (!) Dakle, nije u tom vlasništvu istočni grijeh za zabrinjavajuće stanje u Kornatima, već je ishodište u komunističkom

mentalnom gledanju na čovjeka (vlasnika) u tom prostoru u vrijeme kada je prije 42 godine prostor dobio institucionalnu zaštitu. Kornatski prostor shvaćen je kao iznimna prirodna vrijednost, a antropogena kultura prostora potpuno je zanemarena. Prošla država, kojoj su ljudi bili najveća prijetnja, gledala je na prirodu kao na nešto što treba zaštititi od njih samih, a takvo razmišljanje je, nažalost, često prisutno i danas. Ne želi se priznati da su ljudi u velikoj mjeri oblikovali tu prirodu. Kornati, u današnjem izgledu, antropološki su uvjetovan ambijent, stvoren ljudskim djelovanjem. Da nije tako on bi danas bio pokriven makijom, ne kažem da bi bio ružniji, ali ne bi bio ovako dramatičan u svojoj kamenoj razgoličenosti. Još žive ljudi koji su Kornate oblikovali kao individualiziranu mikrokulturu, sasvim drugačiji otočki mikrokozmos, i ako nisi u stanju kompleksno gledati i razvijati taj prostor u svim njegovim posebitostima, onda ćeš imati nakaradnu situaciju kakva je danas. A ta situacija Kornate doslovno pretvara u otočku turističku distopiju. Što reći o restoranima koji u tom jedinstvenom i sasvim individualiziranom kutku Mediterana na svojim generičkim jelovnicima nude ribu garniranu jagodama i tartufima?! O piću neću ni govoriti. Kornati i Dom Perignon! Kakva konzumeristička prostitucija! Kakav sramotan gubitak dostojanstva! Neki su se ugostitelji nastavili truditi u obrani izvornosti, ali tržište je agresivno. Konzumeristički turistički hedonizam melje Kornate. Teško će se tome oduprijeti krhka otočna kultura. Zaštita bi trebala doći upravo iz državne institucije koja je dužna štiti i prirodu i kulturu. Kako uspijeva, i u jednom i u drugom, gledamo već 42 godine.

Rekao bih ipak da oni koji se više drže tradicije – bolje rade.

Veseli me ako je tako, ali se bojim da se radi o surogatu, o artificijelnoj tradiciji. Radije se vratimo na okolišnu priču. Koliko u NP Kornati ima restorana, marina, privezišta i sidrišta, kuća koje primaju goste, koliko brodova na noćnom vezu, a nema niti jednog uređaja za prihvat i pročišćavanje otpadnih voda. Sva govna završe u

tirkiznim kornatskim uvalama. Pardon, ima jedan privatni restoran na Žutu s propisnim, sofisticiranim kanalizacijskim sustavom. Jedan jedini! Ali i on je, gle čuda, izvan zaštićenog prostora.

A za ostvarenje osnovnih ekoloških i sanitarnih standarda ne trebaju nikakvi novi zakoni, dovoljno je poštivati minimalne tehnički uvjete. Restoran mora imati kuhinju, zahod za osoblje, zahod za goste, dva metra pločica, sanitarnu septičku jamu ili biopročistač za otpadne vode. Biopročistači ne mogu funkcionirati jer rade na principu bakterija koje uginu ako nema kontinuiranog dotoka materijala. A tamo svi posluju sezonski. Nacionalni park u Vruljama ugradio je biopročistač, a sad ga koriste kao upojnu crnu jamu. Svi su napravili upojne crne jame umjesto nepropusnih septičkih spremnika jer nemaju drugog izlaza. Naime, nema posebno opremljenog broda za njihovo pražnjenje i odvoženje otpadnih voda u najbliži komunalni kanalizacijski sustav. Zato pitam javnu ustanovu NP Kornati i nadležno Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja koje "skrbi" o njegovoj zaštiti zašto ni nakon 42 godine nije učinjeno ništa za rješenje ovog pitanja. Gdje je brod za fekalije? Ima li ikakvog fonda u kojem bi se pronašla sredstva za nešto takvo. Dok nema takvog broda, nema ni sanitarne inspekcije u NP Kornati koja bi došla i smjela upitati: gdje ti je zahod, gdje ti je crna jama? Gdje ispumpavaš sadržaj? Pečat *zatvoreno* dok se ne napravi propisan prihvata otpadnih voda. I gotovo! Dolaze financijske inspekcije, a sanitarne su zabile glavu u pijesak.

Iz sličnog razloga ne možemo kontrolirati ni novu gradnju, jer se pitanje građenja uređuje po općim obrascima koji ne mogu vrijediti za ovako specifične uvjete. I sad ja vas pitam čemu se mi možemo nadati? Nemamo nikakve šanse dok ne dođe do radikalnog zaokreta.

Pa mora biti nekakvog reda.

Ravnatelj Nacionalnog parka mora javno reći da se tamo događaju procesi suprotni misiji njegove javne ustanove. On to ne može sam rješavati. Ne može se sukobljavati s onima koji bi mu u zaštitu morali biti najpouzdanijim partnerima jer to su domicilni ljudi koji se bore za egzistenciju. Ovdje se treba oštro distancirati od onih izvanjskih aktera koji u NP Kornati dolaze isključivo radi profita, što je u direktnoj suprotnosti sa Zakonom. Zaključio bih: u zaštićenom otočnom području NP-a hitno se mora uspostaviti učinkovit sustav tretmana i prihvata otpadnih voda. Kako se radi o prostoru od posebnog nacionalnog značaja, onda država mora sufinancirati sve ono što se ne može pojedinačno riješiti. Treba izgraditi namjenski brod za prijevoz fekalnih i drugih otpadnih voda i osigurati njihov prijem u kopneni komunalni sustav. U koncesijskim ugovorima, a to se mora odnositi na sve marine one se moraju obvezati izgraditi sustav za pražnjenje sabirnih brodskih rezervoara, kao što moraju osigurati priključak plovila na vakuumski kanalizacijski sustav za vrijeme boravka na vezu. I kontrolirati kako ih brodovi prazne. Uplovio si u marinu s praznim rezervoarom: di ti je otpadna voda, di si je ispustio?

Kad ne znaš odgovoriti, onda plati kaznu! Kad bismo to uveli kao standard, vrijednost našeg nautičkog turizma značajno bi se uvećala, a mi bismo povratili vjerodostojnost baštinika nad onim što nam je dano na brižno čuvanje, a nikako na bezobzirno i sebično trošenje.

Tu bi se našlo mjesta i za marine treće generacije koje ste nekad zagovarali.

Time sam bio zaokupljen osamdesetih godina zajedno s mojim dragim prijateljem, karizmatičnim profesorom Vladom Skračićem, čuvarem naše maritimne baštine i utemeljiteljem manifestacije Latinsko idro. Marine 3. generacije samodostatni su plivajući nautički sustavi i potpuno neutralni na okoliš ili, kako bi se današnjom terminologijom reklo, bez ikakvog ekološkog otiska. Kad joj prođe rok trajanja odvežeš je i otegliš u rezalište, ostavivši prostor sačuvanim za buduće naraštaje. Da smo krenuli u tom smjeru, smanjili bismo pritisak na čvrstu lučku izgradnju, a disperzijom sustava išli bismo ususret rješavanju problema divljih sidrišta. I taj projekt je u mnogočemu anticipirao odgovore na ekološka pitanja na koja danas odgovaramo potpuno autonomnim sustavima s energijom iz obnovljivih izvora i kružnim recirkulatornim postupcima. Možeš desalinizirati more, tretirati otpad u kružnom procesu, dovesti ga do potpune neutralnosti, možeš proizvesti vlastitu energiju, ne moraš graditi nikakvu tešku komunalnu infrastrukturu, i na kraju možeš zaposliti brodogradilišta. A čim

počneš nasipati, graditi, betonirati, graditi lukobrane, vući kanalizaciju, ceste – gotovo je, prostor si nepovratno promijenio (i potrošio) za sva vremena. Moja je davna i draga teza – stvarati turistički proizvod tako da koristiš svojstva prirode kakvu ti je Bog dao, a da je time ne promijeniš. Evo, općina Tkon, na čijem smo teritoriju, ima fenomenalan projekt – *Škraping*. Taj genijalni projekt pokazuje kako se u prostoru koji na prvi pogled nije nizašto, ali ima svoj karakter, umjesto da ga potaracaš, samelješ i napraviš notornu plažu, stvara svjetska atrakcija. Tko bi vjerovao da će ljudi dolaziti usred zime lomiti noge po ljutim škrapama. To je ideja! To je konceptualna strategija. To je proizvod izveden iz prostornog specifikuma. Toga nam nedostaje na svim razinama. Naš litoralni prostor, naši otoci moraju biti scena za turistički događaj koji će tu scenu ostaviti, takoreći, nedirnutu. Ali to je strategija za prostorni i turistički razvitak cijele naše Hrvatske, čiju zadivljujuću regionalnu raznovrsnost rado metaforički uspoređujem s lijepo složenim buketom različitog cvijeća.

Jeste li ikada nacrtali brod?

Radio sam skicu za brod koji bi bio otočno osobno vozilo prosječne dužine od 6 metara, kao pandan osobnom automobilu ili traktoru. Višenamjenski brod za brz i siguran međuotočni i kopneni transfer, poludeplasmanac čija je kabina propusna s mogućnošću otvaranja s krmene i provene strane, da kroz nju slobodno prolaziš ali i da možeš staviti

Skica Malog remorkera, otočnog obalnog vozila

dvije grede od šest metara ili skale za čupanje maslina, a da ti ništa ne ometa sigurnu plovidbu. Nazvao sam ga *Mare*. Kratica za Mali remorker. A ideja je bila individualiziranje otočkog prometa. Kako bi bilo da na kopnu nema osobnih automobila i da se možete voziti samo vlakom, autobusom i avionom? Zašto na moru ne postoji osobno plovilo? Zašto naš brodski registar ne prepoznaje tu vrstu broda? Moja gajeta kojom dolazim do mog otopnog posjeda i gliser nekog Švabe od 6 metara koji vuče skije, pred zakonom su potpuno isti. Država ne prizna da moram doći do svoje kuće i svojeg posjeda brodom koji je moje osobno plovilo i nije ni gospodarsko niti rekreacijsko. I kad odavde idem u Biograd kod doktora ili u provišt, kao što sam išao bezbroj puta, nemam šanse naći nužni pristan. Na području grada Zadra ne postoji ni jedan vez gdje bi čovjek iz Preka, koji je na prepisaj od grada, imao sigurno pristanište. Zato on uvijek u Zadar mora ići trajektom. To se događa kad ne razumijemo vlastiti prostor.

Da je ovako na ljude i prostor gledala Austro-Ugarska, danas ne bismo imali ni rive ni svjetionika.

Znači li to da smo napustili "jadransku orijentaciju"?

Kako možemo govoriti o jadranskoj orijentaciji kada smo se u naravi životno i suštinski okrenuli od mora. Okrenuti smo mu površno, turistički, samo kao lijepom kupalištu. Zato se i moglo dogoditi da nas naši snishodljivi činovnici, dokazujući svoju kooperativnost pred briselskim medikritetskim činovništvom, liše onoga što je bitan element našeg otočnog života i maritimnog identiteta, a to je mali ribolov za vlastite potrebe. Rijetki smo mediteranski narod u čije su se ime njegovi izabrani predstavnici tako lako i tako sramno odrekli tog prava i te kulture.

Vrhunac tog apsurdna jest trenutačno uređenje prava ribolova u (opet!) NP Kornati po kojem se tamo smije loviti samo u rekreacijskom ribolovu i to u ograničenoj kvoti koja je jednako pristupačna za sve građane Hrvatske. Tako se u

proljeće u Murteru, u neku gluhu noćnu uru, sjate ribolovci-rekreativci iz svih krajeva Hrvatske i BiH. Hvataju svoje mjesto u fili za ribolovnu dozvolu u NP Kornati. U tom repu, očekivano je, nema ni jednog jedinog uvrijeđenog izvornog *Kurnatara*. Oni će radije i dalje ostati krivolovci.

Problem je i međuotočka povezanost.

Kad se radio ustroj lokalne zajednice – Zadarska i Šibenska županija su najudaljenije otoke proglasile dijelom grada dok su najbliži postali samostalne općine. Preko, Kukljica, Sale i druga velika mjesta na otocima imali su kapacitet za oformiti općinu. Mali otoci trebali su se, logično, priključiti jačim otočnim središtima. Tako su primjerice Ist, Silba, Molat ili Rava trebali pripasti općini Sale. Ali nisu jer, kako iz tih otoka doći u Sale? Mora se ići trajektom u Zadar pa onda na Sale. I jedino se tako možeš vratiti. To je put od dva-tri dana. A da imaš brodić koji se zove *Mare* i za čiju ti nabavu država daje poticaj a potom i subvencioniranu nafu i motor od 100 konja da se možeš probiti ako učini malo vitra i da imaš pristan gdje se možeš vezati, onda bi bilo lako savladati put od tri-četiri milje do svoje općine. Ali, državi je bilo jeftinije da te male otoke proglasi gradskim kvartom, pa evo im pruge za Zadar. Tako su i u Zadru i u Šibeniku, slažući lokalnu samoupravu, politički pragmatičari one male, najudaljenije otoke proglasili dijelom matičnog regionalnog grada, a one bliže i veće, autonomnim samoupravnim jedinicama. Po tom smo izumu jedinstveni na Mediteranu.

Ali nije svako zlo za zlo!

Proučavajući u to vrijeme suvremeni fenomen koji se u literaturi naziva disperzija ili raspršivanje grada, a iz kojeg proizlazi i raspršivanje proizvodnji i delokacija radnog mjesta, sve kao posljedice postindustrijskog doba, shvatio sam da su naši kreatori lokalne samouprave iskoračili ispred vremena. Dapače, moje je uvjerenje da stojimo pred novom urbanom formacijom koju sam nazvao URBOARHIPELAG. Taj su neologizam kasnije preuzeli mnogi znanstvenici, od kojih su rijetki znali za njegovo podrijetlo. A njega sam skovao početkom devedesetih. Komunikacijska revolucija tek se nagovještavala, rad na daljinu bio je nepoznata kategorija, a bogme su nam i digitalni nomadi bili predaleko. Sada je sve došlo na svoje. Konačno imamo autentični razvojni program za otoke, kojim smo se konačno odmaknuli od nostalgčnih kič-konceptija otočnog razvoja iz spomenutih famoznih razvojnih strategija koje su za našu unučad predviđale da glume Aboridžine, beru ljekovito bilje, izrađuju lopiže i pletu vrše od pruća. Komunikacijska revolucija konačno je premostila udaljenost između otoka i *terafirme*. Nova razvojna paradigma počiva na fenomenu suvremene mobilnosti i frekvencije. Sada ta frekvencija neće, kao u dosadašnjim vremenima, biti jednosmjerna, samo od otoka, nego će postati dvosmjernom. Neće to biti samo prilika da na otoke dovedemo nove stanovnike kako bismo ih demografski osvježili i ojačali. Nakon što smo zbog siromaštva ili ideološke prisile morali napustiti svoja otočna ishodišta, možda ćemo im sada moći vratiti naše unuke, njihove organske i autentične stanovnike koji će se potvrditi u najsuvremenijim sofisticiranim proizvodnjama i uslugama i živjeti na zdravoj i živopisnoj didovini URBOARHIPELAGA. ●